

Олександр Федорович Макарченко
(до 100-річчя від дня народження)

22 жовтня 2003 р. виповнилося 100 років від дня народження видатного вченого в галузі неврології та нейрофізіології, академіка, Заслуженого діяча науки України, професора Олександра Федоровича Макарченка.

З 1929 р. Олександр Федорович – студент Харківського медичного інституту, а через чотири роки – аспірант кафедри нервових хвороб. Великі організаторські здібності дозволили Олександровичу поєднувати навчання в аспірантурі з відповідальною роботою в системі Міністерства охорони здоров'я УРСР. З 1937 р. О.Ф.Макарченко – директор Харківського інституту вдосконалення лікарів, а з 1939 р. – директор Львівського медичного інституту.

У роки Великої Вітчизняної війни О.Ф.Макарченко працював на керівній посаді в системі Міністерства охорони здоров'я, де багато зробив для організації

лікарської допомоги населенню та пораненим бійцям Радянської Армії. Він був першим заступником міністра охорони здоров'я УРСР, а надалі – заступником міністра охорони здоров'я СРСР.

У перші роки своєї наукової діяльності (1937-1941 рр.) Олександр Федорович досліджував вплив кори великих півкуль головного мозку на хімічний склад крові й азотистого обміну в організмі. Цим питанням була присвячена його кандидатська дисертація. В 1950–1953 рр. як докторант кафедри неврології Київського інституту вдосконалення лікарів він досліджував вплив марганцю на нервову систему людини та тварин. Ця робота була не тільки значним теоретичним внеском у світову медичну науку, але, що особливо важливо, сприяла розробці профілактики та лікування марганцевої інтоксикації. Матеріали докторської дисертації склали основу монографії, за яку О.Ф. Макарченка вдостоєно премії ім. О.О.Богомольця АН УРСР (1954 р.).

З 1953 р. до своєї смерті, що трапилася 5 липня 1979 р., О.Ф.Макарченко працював в Інституті фізіології ім. О.О.Богомольця АН УРСР. Він створив і більше 25 років очолював відділ клінічної й експериментальної неврології (надалі – відділ фізіології проміжного мозку). Головним напрямком роботи відділу було вивчення кірково-підкіркових взаємозв'язків і їх ролі в здійсненні вегетативних і обмінних функцій. Особливу увагу було надано дослідженню гіпоталамо-кортикальних впливів. Результати цих робіт було узагальнено в п'яти монографіях і в численних наукових статтях. У відділі також вивчалися важливі в теоретичному і практичному відношенні проблеми: зміни нервової системи при грипі та лікування

постгрипозних захворювань нервової системи, ревматизм нервової системи, вплив малих доз іонізуючих випромінювань на нервову систему людини, зміни конфірмації білків крові при різних станах нервової системи тощо.

Методологічні особливості робіт, які виконувалися під керівництвом О.Ф.Макарченка, полягали в сполученні експериментальних досліджень з клініко-фізіологічними і в комплексному використанні різних методичних підходів (електрофізіологічних, біохімічних, гістохімічних, імунобіологічних, клініко-фізіологічних, нейрокібернетичних).

Велику увагу Олександр Федорович приділяв питанням методології науки. Ним та його співробітниками опубліковано цілу низку статей, присвячених методологічним питанням нейрофізіології та нейрокібернетики, основам зв'язку фізіології, біохімії та біофізики, проблемам діалектичного зв'язку методів у фізіології. О.Ф.Макарченко був співавтором низки навчальних посібників, членом редколегій збірників з філософських проблем біології та медицини.

З 1953 р. Олександр Федорович – заступник директора з наукової роботи, а з 1956 р. протягом 10 років – директор Інституту фізіології ім.О.О.Богомольця АН УРСР, який було організовано на базі двох інститутів патофізіологічного напрямку, створених О.О.Богомольцем.

Формування нового наукового центру збігалося в часі з подоланням негативних наслідків Об'єднаної сесії АН і АМН СРСР 1950 р., що вимагало глибокого розуміння історії та перспектив розвитку фізіології. Олександр Федорович максимально сприяв розвитку, поряд з традиційними, найновіших напрямків у фізіології – біофізики, електрофізіології, фізіології на клітинному і молекулярному рівнях, кібернетики. Далекоглядним з боку Олександра Федоровича було запрошення на керів-

ництво створеними відділами електрофізіології академіка Д.С.Воронцова (1956 р.) і загальної фізіології нервової системи – доктора біологічних наук П.Г.Костюка (1957 р.).

Робота цих відділів сприяла подальшому розвитку наукової школи Д.С.Воронцова, становленню та зростанню наукової школи академіка П.Г.Костюка, які зайняли провідне місце у вітчизняній і світовій нейрофізіології. Одночасно з цим під керівництвом О.Ф.Макарченка було підготовлено та здійснено структурне відокремлення від Інституту на той час широко відомих наукових колективів і створення: Інституту геронтології АМН СРСР, Інституту онкології і теоретичної медицини АН УРСР, Інституту ендокринології та обміну речовин МОЗ УРСР.

За досягнення в науковій і науково-організаційній роботі О.Ф.Макарченка було обрано членом-кореспондентом, а в 1961 р. – академіком АН УРСР і головою відділення біологічних наук і віце-президентом Академії наук УРСР. Крім того, він був головою Українського товариства невропатологів і психіатрів, заступником голови Українського товариства фізіологів ім.І.П.Павлова і головою його Київського відділення, головою наукової ради з проблеми “Фізіологія” АН УРСР, членом редколегії Української Радянської енциклопедії. Протягом багатьох років О.Ф.Макарченко проводив велику роботу як головний редактор “Фізіологічного журналу”. За ці роки журнал став відомим за межами України.

О.Ф.Макарченко було нагороджено двома орденами Трудового Червоного Прапора, двома орденами “Знак Почета”, медалями, Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР, знаком “Відмінник охорони здоров'я”.

Характеристика Олександра Федоровича як вченого та громадського діяча була б неповною без оцінки його особис-

---

тих якостей: високої принциповості, цілеспрямованості, вимогливості до себе та до інших, доступності, простоти і чуйності у спілкуванні з людьми.

В епоху бурхливого розвитку молекулярної біології та проникнення фізики і хімії в фізіологію Олександр Федорович багато зробив для розвитку нового напрямку не лише в інституті, але й у себе у відділі. Так, з'явилися роботи з виявлення молекулярно-структурних змін у крові під впливом функціональних зрушень цент-

ральної нервової системи цілісного організму. На основі використання фізико-хімічних методів виявлено зміни в плазмі крові під впливом іонізуючої радіації, що може служити основою для розробки методів біологічної дозиметрії.

Як людина, Олександр Федорович мав унікальну душу, що випромінювала добро та повагу до людей.

Світлий образ О.Ф.Макарченка зберігається у вдячній пам'яті всіх, хто його знав і працював під його керівництвом.